

ახალი დიდი დეპრესიის რისკები და ხანგრძლივი სტაგნაციის საკვანძო ფაქტორები

ჩიქობავა მალხაზ

ეკონომიკის დოქტორი,
თსუ-ის ასოცირებული პროფესორი

სტატიკაში გაანალიზებულია ხანგრძლივი სტაგნაციის საკვანძო ფაქტორები და ნაჩვენებია მისი გავლენა ეკონომიკაზე.

ხანგრძლივი ეკონომიკური სტაგნაციის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში კვლევები პირველად გაჩნდა 1929-1933 წლების დიდი დეპრესიის ფონზე. ნოვატორობა ამ მხრივ ეკუთვნის კეინზიანური მიმდინარეობის ამერიკელ ეკონომისტს ელვინ ჰანსენს. მან გააანალიზა აშშ-ის ეკონომიკის არსებული მდგომარეობა და პერსპექტივები, ეკონომიკური ზრდის ტემპის ხანგრძლივი შეფერხების ერთ-ერთ საკვანძო მიზეზად მიიჩნია საინვესტიციო მოთხოვნის შემცირება, რომელსაც, მისი აზრით, განაპირობებდა მოსახლეობის რიცხოვნობის ზრდის ტემპის შემცირება. 1990-იან წლებში იაპონიის ეკონომიკის ხანგრძლივმა მკვეთრმა ვარდნა სამეცნიერო საზოგადოებას უზიდა დაბრუნებოდა გრძელვადიანი სტაგნაციის განხილვას. ბოლო ათწლეულში განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკების პოსტკრიზისული აღდგენის დაბალმა ტემპებმა აქტიური დისკუსია გამოიწვია გრძელვადიანი სტაგნაციის გამომწვევ მიზეზებსა და შესაძლებლობებზე, რამაც დასაბამი მისცა მსოფლიო ეკონომიკის ზრდის პერსპექტივების ხელახალ გააზრებას.

ხანგრძლივი სტაგნაციის ძირითადი მახასიათებელი ეკონომიკური ზრდის შენელებაა. მიუხედავად აშშ-ის და ევროპის ქვეყნების ბოლო წლების მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების დინამიკისა, რომელიც, ერთი შეხედვით, მოწმობს ეკონომიკური აქტივობის გამოცოცხლებასა და პოზიტიური ტრენდების არსებობას, მსოფლიოს წამყვანი ეკონომიკების პოსტკრიზისული აღდგენის გაჭიანურებული ეპიზოდის დასრულებასა და ხანგრძლივი სტაგნაციის სცენარის რეალიზაციის რისკების მინიმიზაციაზე მსჯელობა ძალზე ნაადრევია. თუ მხედველობაში მივიღებთ განვითარებული ქვეყნების სუვერენული და მთლიანი ვალის დინამიკას ბოლო ათი წლის განმავლობაში, ცხადი ხდება, რომ ამ ქვეყნებისათვის პერსპექტივაში გრძელვადიანი სტაგნაციის მყარი საფუძველი არსებობს.

საკვანძო ტერმინები: ეკონომიკური სტაგნაცია, დეპრესია, ეკონომიკური ზრდის შენელება, სტაგნაციის ფაქტორები, პოტენციური გამოშვება, დემოგრაფიული ფაქტორები, ქარბი დანაზოგები, სახელმწიფო ვალი.

ხანგრძლივი სტაგნაციის მიზეზების მრავალრიცხოვანი კვლევების მიუხედავად, ეკონომიკურ ლიტერატურაში დღემდე არ არსებობს მისი ერთიანი განსაზღვრება. ზოგადად, ხანგრძლივი სტაგნაციის ფენომენის ქვეშ იგულისხმება ისეთი მდგომარეობა, როდესაც გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის ტემპები ნულთან მიახლოებულია (5, გვ. 54-59). სხვა კვლევებში ხანგრძლივ სტაგნაციას მიაკუთვნებენ სიტუაციას, როცა ფაქტობრივი გამოშვება პოტენციურთან შედარებით ნაკლებია ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში (9, გვ. 65-79; 7, გვ. 65-94), თუმცა თვით პერიოდის ხანგრძლივობაც კი არ არის განსაზღვრული.

ზემომოყვანილი დეფინიციები გულისხმობს ფაქტორთა სხვადასხვა ნაკრებს და მათ გავლენას ეკონომიკის ხანგრძლივ შეფერხებაზე. ამგვარად, პირველი განსაზღვრება მოიცავს გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის ფაქტორებს, ხოლო მეორე - ეკონომიკის ციკლური რყევების დეტერმინანტებს. მიუხედავად ამისა, ეს ფაქტორები ნაწილობრივ იკვეთებიან და მათ შეიძლება ერთდროული ზემოქმედება მოახდინონ როგორც ერთობლივ მოთხოვნაზე, ისე ერთობლივ მიწოდებაზე. ამავე დროს, პოტენციური გამოშვების მიმართ ერთობლივი მოთხოვნის ხანგრძლივმა ჩამორჩენამ შეიძლება თვით პოტენციური გამოშვების შემცირებამდე მიგვიყვანოს.

ხანგრძლივი სტაგნაციის საყოველთაოდ აღიარებული განსაზღვრების არარსებობა განაპირობებს მისი შესწავლის აუცილებლობას როგორც გრძელვადიანი ეკონომიკური დინამიკის (რეფერენტულ წერტილად განიხილება ეკონომიკური ზრდის პოტენციური ტემპი), ისე მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების ციკლური რყევების (ქვაკუთხედად გვევლინება ერთობლივი მოთხოვნა ერთობლივი მიწოდების უცვლელობის პირობებში) პოზიციებიდან. გრძელვადიანი სტაგნაცია შეიძლება გამოიწვიოს აგრეთვე „ზემოქმედებითი ნგრევის“ მექანიზმის მანეიტრალიზებელმა მოქმედებამ, ეკონომიკურმა პოლიტიკამ და მშპ-ის გაზომვის სტატისტიკური მეთოდების არა-

სრულყოფილებამ ტექნიკური ბაზის სწრაფი განახლებისა და ინფორმაციული ტექნოლოგიების განვითარების პირობებში.

თანამედროვე ეკონომიკების ხანგრძლივი შეფერხების ერთ-ერთი საკვანძო მიზეზი შეიძლება იყოს ტექნოლოგიური განვითარების ტემპების შემცირება. ზოგიერთი ავტორი ამ პროცესს უკავშირებს XIX საუკუნის დასასრულისა და XX საუკუნის დასაწყისის ტექნოლოგიური რევოლუციის შედეგების მასობრივი დანერგვის დასრულებას, ასევე, 1990-2000-იანი წლების ინფორმაციული ტექნოლოგიების სექტორში რევოლუციის უფრო სუსტ გავლენას ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის დინამიკაზე ადრეულ გამოგონებებთან შედარებით.

მსპ-ის ზრდის ტემპებში მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის წვლილის შემცირებაზე მეტყველებს სუსტი კავშირი პატენტების რაოდენობასა და შრომის მწარმოებლურობას შორის. მკვლევარები აღნიშნავენ, რომ გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან დაწყებული, კვლევებსა და განვითარებაში (R&D) ყოველ დაბანდებულ დოლარზე ფიქსირდება პატენტების სულ უფრო მეტი რაოდენობა, რაც, როგორც ჩანს, აიხსნება მათი ხარისხის შემცირებით. განვითარებულ ქვეყნებში, R&D-ში დასაქმებული მუშაკების რაოდენობის ზრდა თანდაყოლილია მათი მწარმოებლურობის შემცირებით. ეს გამოიხატება ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ინტელექტუალური საქმიანობის პროდუქტში ერთობლივ ინვესტიციებთან თანაფარდობის შემცირებაში. მსოფლიო ფინანსური კრიზისის პერიოდში ფულად-საკრედიტო პოლიტიკამ უარყოფითი გავლენა მოახდინა R&D-ში დანახარჯების მოცულობაზე განვითარებულ ქვეყნებში, რაც ბოლო წლებში ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის ზრდის ტემპების შენელების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი გახდა.

თეორიული პოზიციიდან გამომდინარე, ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის შემცირება, რომელიც მიახლოებით გვიჩვენებს მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ზრდის ტემპს, ნეგატიურ გავლენას ახდენს გამოშვების ზრდის ტემპზე, რაც კარგად ჩანს ნეოკლასიკური საწარმოო ფუნქციით (Solow, 1956). გამოშვების ვარდნა ამცირებს ინვესტირებისადმი, ფიზიკური კაპიტალის დაგროვებისადმი სტიმულებს და იწვევს წარმოების მოცულობის შემდგომ შემცირებას. ეკონომიკური ზრდის მრავალ ენდოგენურ მოდელში იგულისხმება, რომ გამოშვების ზრდის ტემპი სტაციონარულ მდგომარეობაში განისაზღვრება R&D-ის სექტორის დინამიკით, რომელიც, თავის მხრივ, დამოკიდებულია მასში დასაქმებულთა რაოდენობის ზრდის ტემპზე ან სექტორის სხვა პარამეტრებზე. ამიტომ, R&D-ის სექტორის ზრდის ტემპის შემცირება იწვევს მშპ-ის ზრდის ტემპების შემცირებას ერთ დასაქმებულზე გაანგარიშებით.

ინფორმაციული ტექნოლოგიების სფეროში პროგრესმა (სხვა ფაქტორებთან ერთად) გააძლიერა უთანაბრობა შემოსავლებში მაღალ- და დაბალკვალიფიციურ მუშაკთა ხელფასებში მაღალი დიფერენციაციის გამო, რამაც გამოიწვია ერთობლივი სამომხმარებლო ხარჯების შემცირება. ინფორმაციული ტექნოლოგიების განვითარებასა და მათი წარმოების ღირებულების არსებით შემცირებაზე მიმართულმა მეცნიერულ-ტექნიკურმა პროგრესმა ასევე გამოიწვია საინვესტიციო საქონლის გაიაფება. რადგანაც ინფორმაციული ტექნოლოგიების სექტორის პროდუქტების წილი მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს წარმოების საშუალებებში განხორციელებულ ინვესტიციებში, მოცემული პროდუქციის ღირებულების შემცირებას თან მოჰყვა ინვესტიციების მოცულობის შემცირება, რამაც, თავის მხრივ, შეამცირა ერთობლივი მოთხოვნა. არასაკმარისი ერთობლივი მოთხოვნის არსებობამ ხანგრძლივი დროის მანძილზე განაპირობა ეკონომიკური ზრდის ტემპების შენელება (10, გვ. 18-21).

მსგავსი დასკვნები მიღებულია ნაშრომებში, სადაც ავტორები ემყარებიან ბაუმოლის დაუბალანსებელი ზრდის მოდელს (8, გვ. 169-210). ტექნოლოგიურად დანინაურებულ და სტაგნაციაში მყოფ სექტორებში დასაქმებულ მუშაკთა ხელფასების დონეებში განსხვავება, ტექნოლოგიურად ჩამორჩენილ სექტორებში დაბალი კვალიფიკაციის მქონე სამუშაო ძალის სიჭარბე იწვევს შრომის მწარმოებლურობისა და ხელფასების შემცირებას, რაც ერთობლივი მოთხოვნის ვარდნას იწვევს. გარდა ამისა, ორი სექტორის დაუბალანსებელი ზრდის ტემპები აფერხებს ძირითადი კაპიტალის დაგროვების პროცესს, შრომადამზოგველი მეცნიერულ ტექნიკური პროგრესის ტემპებს და ეკონომიკურ ზრდას.

XX საუკუნის ბოლოდან მოყოლებული მოსახლეობის დაბერება განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკური ზრდის ტემპების შემცირების ერთ-ერთი საკვანძო ფაქტორად ითვლება (11, გვ. 967-1014). ამასთან, დემოგრაფიულ ფაქტორებს შეუძლია ზემოქმედება მოახდინონ როგორც მშპ-ის ზრდის ტემპებზე, ასევე ფაქტობრივი გამოშვების პოტენციური დონისგან გადახრაზე.

განვიხილოთ დემოგრაფიული ფაქტორების ზემოქმედების მექანიზმები პოტენციური გამოშვების ზრდის ტემპებზე. პირველი, მოსახლეობის რიცხოვნობის ზრდის ტემპების შემცირება კაპიტალშეიარაღების მიღწეული დონის შესანარჩუნებლად საჭირო ინვესტიციების შემცირების მაპროვოცირებელ ფაქტორად გვევლინება, რაც იწვევს გამოშვების ზრდის ტემპების ვარდნას ეკონომიკის მდგრად მდგომარეობაში (7, გვ. 65-94). მეორე, მოსახლეობის დაბერება იწვევს შრომის

მწარმოებლურობის შემცირებას უფროსი ასაკის მუშაკთა შრომის შედარებით დაბალი მწარმოებლურობის გამო. მოცემული თეზისი საკამათოა, რადგანაც მუშაკების მიერ შრომითი სტაჟის დაგროვების კვალობაზე მათი მწარმოებლურობა იზრდება. ასევე რობოტოტექნიკისა და ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება წინ ელახება გრძელვადიან სტაგნაციას. მიუხედავად ამისა, ინფორმაციული ტექნოლოგიების განვითარებას, ავტომატიზაციასა და სანარმოო პროცესის კომპიუტერიზაციას შეუძლია შეანელოს უფროსი ასაკობრივი ჯგუფის მუშაკების ადაპტაცია დინამიკურად ცვალებადი პირობების მიმართ.

განვითარებულ ქვეყნებში დემოგრაფიულ ფაქტორებს შეუძლია აგრეთვე ნეგატიური ზემოქმედების მოხდენა ფაქტობრივი გამოშვების პოტენციურისაგან გადახრაზე. მოცემული მიდგომის ფარგლებში, სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის ზრდა მოსახლეობას ასტიმულირებს მეტი დაზოგოს, რაც განაპირობებს ინვესტიციების სასურველ მოცულობასთან შედარებით ძალიან მაღალ დაზოგვას (3, გვ. 18-20; 4, გვ. 12-14). ქვეყნის შიგნით ჭარბი დანაზოგების არსებობის პირობებში წონასწორობის მიღწევა დანაზოგებსა და ინვესტიციებს შორის შესაძლებელია, თუ საპროცენტო განაკვეთის ბუნებრივი დონე, რომლის დროსაც მიიღწევა სრული დასაქმება ეკონომიკაში, ფაქტობრივ დონეზე დაბალია. ნულოვანი ნომინალური საპროცენტო განაკვეთის, აგრეთვე უკიდურესად დაბალი ინფლაციისა და ინფლაციური მოლოდინის პირობებში, ფაქტობრივი რეალური საპროცენტო განაკვეთი აღემატება თავის ბუნებრივ დონეზე. შედეგად, ეკონომიკური აგენტების მხრიდან მოთხოვნა ეცემა, რაც ინვესტ არასრულ დასაქმებას და ფაქტობრივი გამოშვების ჩამორჩენას ბუნებრივი გამოშვების მიმართ. გრძელვადიან პერსპექტივაში პენსიონერების ხვედრითი წილის ზრდამ მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში შეიძლება გამოიწვიოს ერთობლივი მოთხოვნის ზრდა პენსიონერების მხრიდან სამომხმარებლო ხარჯების ზრდის კვალობაზე.

პოტენციური გამოშვების ტრაექტორიიდან ერთობლივი მოთხოვნის ხანგრძლივ ნეგატიურ გადახრაზე დემოგრაფიული ფაქტორების ზემოქმედებითი მექანიზმის გავლენის გათვალისწინებით, ეგერტსონი და მისი თანაავტორები აკრიტიკებენ ასემოგლუსს (3, გვ. 18-20). ისინი აღნიშნავენ, რომ ასემოგლუსს თეორიულ მოდელებში, ზრდის ნეოკლასიკური მოდელის ანალოგიურად, გათვალისწინება ფიქსირებული საპროცენტო განაკვეთი. პირიქით, ეგერტსონი და თანაავტორები გამოდიან იქიდან, რომ რაც უფრო მაღალია უფროსი თაობის წილი, მით უფრო დაბალია განაკვეთი (თანმხვედრ თაობათა მოდელი, სამუელსონ-დაიმონდის მოდელი). საპროცენტო განაკვეთის შემცირება ასტიმულირებს ძირითადი კაპიტალის დაგროვებას, რაც პოზიტიურ გავლენას ახდენს ეკონომიკური ზრდის ტემპებზე. თუმცა, ბუნებრივი საპროცენტო განაკვეთის უარყოფითი მნიშვნელობებისა და ნომინალური საპროცენტო განაკვეთის ნულოვან ზღვართან მიახლოების დროს, რეალური საპროცენტო განაკვეთის შემდგომი შემცირება შეუძლებელია განვითარებულ ქვეყნებში დაბალი ინფლაციური მოლოდინის არსებობის გამო. ფაქტობრივი საპროცენტო განაკვეთი ბუნებრივზე მაღალი ხდება, წარმოიქმნება არასრული დასაქმების პრობლემა, რაც ადასტურებს მოსახლეობის დაბერების უარყოფით გავლენას გამოშვების დინამიკაზე.

ეს ჰიპოთეზა გადამოწმებულ იქნა იმ ქვეყნებისა და პერიოდების მიხედვით, რაც ასემოგლუსსა და მისი თანაავტორების შრომებში იქნა გათვალისწინებული. მიღებულმა შედეგებმა აჩვენა, რომ დადებითი კავშირი ხანდაზმულ მოსალოდნელის წილსა და ეკონომიკური ზრდის ტემპებს შორის განვითარებულ ქვეყნებში სამართლიანია მხოლოდ კრიზისამდელი პერიოდისათვის. 2008-2015 წლებში საპროცენტო განაკვეთის ბუნებრივი დონის შემცირების პირობებში ამ ცვლადებს შორის კავშირი უარყოფითი ხდება. ავტორებმა გააანალიზეს განვითარებული ქვეყნები შემდეგი დაჯგუფებით: ქვეყნები, სადაც ნომინალური საპროცენტო განაკვეთი კრიტიკულად მიუახლოვდა ნულოვან ზღვარს და ქვეყნები, სადაც ტარდებოდა შედარებით უფრო მკაცრი მონეტარული პოლიტიკა. მოცემულმა კლასიფიკაციამ საშუალება მისცა მკვლევარებს დაეჯგუფებინათ ქვეყნები ფაქტობრივი რეალური საპროცენტო განაკვეთების შემცირებისა და, შესაბამისად, ერთობლივი მოთხოვნის სტიმულირების შესაძლებლობების მხრივ. ქვეყნებს, სადაც მიღწეულია ნომინალური საპროცენტო განაკვეთის ნულოვანი ზღვარი, შეუძლიათ რეალურ საპროცენტო განაკვეთზე ზემოქმედება მხოლოდ და მხოლოდ ინფლაციური მოლოდინის მეშვეობით, რაც იოლი სულაც არაა. ქვეყნებს, რომლებსაც არ ჰქონდათ აღნიშნული პრობლემა, შეუძლიათ გავლენის მოხდენა რეალურ საპროცენტო განაკვეთზე ნომინალურის ცვლილების ხარჯზე. შედეგად გამოვლენილ იქნა, რომ ქვეყნებში, სადაც უფროსი ასაკის მოსახლეობის წილი იზრდება, დანაზოგები აჭარბებს ინვესტიციებს. ამ ქვეყნებში უფრო ფერხდება ეკონომიკური ზრდის ტემპები საპროცენტო განაკვეთის ნულოვან ზღვართან მიახლოების კვალობაზე, ვიდრე იმ ქვეყნებში, სადაც სამუშაო ძალა შედარებით ახალგაზრდაა.

გარდა ზემოთქმულისა, ემპირიული კვლევები გვიჩვენებს, რომ ეკონომიკური ზრდის ტემპებზე დადებით ზემოქმედებას ახდენს ადამიან-კაპიტალის დონე (1, გვ. 184-198). მაგრამ, როცა ადამიან-კაპიტალი აღწევს გარკვეულ დონეს, ის განვითარებულ ქვეყნებში ეკონომიკური განვითარების შეფერხების ერთ-ერთ ფაქტორად გვევლინება. როგორც ცნობილია, ზრდის თეორიულ მოდელებში, სადაც ადამიანური კაპიტალი წარმოების ერთ-ერთი დამოუკიდებელი ფაქტორია, მისი

დაგროვების ტემპების შენელება იწვევს ერთობლივი გამოშვების ზრდის ტემპების შემცირებას. ადამიანურ კაპიტალს შეუძლია მოსახლეობის ერთ სულზე რეალური მშპ-ის ზრდის ტემპებზე გავლენის მოხდენა ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის მეშვეობით, რომელიც ახდენს R&D-ის სექტორის დინამიკის აპროკსიმაციას. ამგვარად, ადამიანური კაპიტალის ზრდის ტემპების შენელებას შეუძლია გამოიწვიოს R&D-ის სექტორის ზრდის ტემპების შემცირება. გარდა ამისა, ადამიანური კაპიტალის მაღალი დონე, როგორც წესი, თანდაყოლილია სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის მაღალი დონით, რომელიც ხელს უწყობს ჭარბი დანაზოგების ფორმირებას, რაც დამატებითებელ ზემოქმედებას ახდენს რეალური საპროცენტო განაკვეთის ბუნებრივ დონეზე, როგორც ეს ზემოთ იქნა აღწერილი.

გარდა აღნიშნული ფაქტორებისა, ზრდის ტემპებზე უარყოფით გავლენას ახდენს შემოსავლების უთანაბრობის ზრდა. თუ კაპიტალის შემოსავლიანობის ზრდის ტემპები აჭარბებს ეკონომიკური ზრდის ტემპებს, მაშინ ადგილი აქვს სიმდიდრის კონცენტრაციის ზრდას კაპიტალის მფლობელთა სასარგებლოდ. მოსახლეობის მდიდარი ნაწილის დანაზოგების იწვევტიციებში ტრანსფორმაცია შესაძლებელია არამხოლოდ მოცემული ქვეყნის შიგნით, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც, რაც ამცირებს ერთობლივი მოთხოვნის გაფართოების შესაძლებლობებს. ჩენისა და მისი თანაავტორების ნაშრომში (2, გვ. 1-19) აღნიშნულია, რომ თანამედროვე ეტაპზე ერთობლივი შემოსავლის მნიშვნელოვანი ნაწილი მოდის კორპორაციაზე, რომელიც აფინანსებს გლობალური ინვესტიციების 2/3-ზე მეტს. ამ დროს ერთობლივ შემოსავალში ხელფასის სახით მიღებული შემოსავლების წილი ბოლო 30 წლის განმავლობაში მნიშვნელოვნად შემცირდა, რაც განაპირობებს უთანაბრობის გაღრმავებას შინამეურნეობებსა და კორპორაციულ სექტორს შორის. გარდა ამისა, შემოსავლების უთანაბრობის ზრდის კვალობაზე მცირდება მოსახლეობის სამომხმარებლო ხარჯები, რაც უარყოფითად მოქმედებს ერთობლივ მოთხოვნაზე (6, გვ. 224-245).

განვითარებულ ქვეყნებში შემოსავლების უთანაბრობის გაძლიერებაში არსებითი როლი ითამაშა ეკონომიკის გლობალიზაციამ. კერძოდ, შრომინტენსიური წარმოების გადატანამ განვითარებულ ქვეყნებიდან განვითარებადში განაპირობა დაბალკვალიფიციურ სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის შემცირება და მათი ხელფასების ვარდნა. მოსახლეობის ამ კატეგორიის მდგომარეობის გაუარესებამ კი ნეგატიური გავლენა მოახდინა ერთობლივ მოთხოვნაზე. გარდა ამისა, უნდა აღვნიშნოთ, რომ შემოსავლების განაწილებაში უთანაბრობა განაპირობებს განათლების მიღების არათანაბარ შესაძლებლობას, შრომის ერთობლივი მწარმოებლურობის შემცირებას მოსახლეობის ლარიბი ფენებისათვის განათლების უფრო მაღალი საფეხურების ხელმიუწვდომლობის გამო.

სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, 2011 წლიდან საერთაშორისო ვაჭრობის ზრდის ტემპები მკვეთრად შემცირდა, რაც გამოწვეული იქნა მსოფლიო ფინანსური კრიზისის შემდეგ სუსტი ეკონომიკური აქტივობით, საერთაშორისო ვაჭრობის დელიბერალიზაციით, აგრეთვე გლობალური სანარმოო ჯაჭვის ფორმირების დასრულებით. საერთაშორისო ვაჭრობის მოცულობის შემცირებამ შეიძლება დამატებითებელი გავლენა მოახდინოს რეალური მშპ-ის ზრდის ტემპებზე ტექნოლოგიების დიფუზიის არხის მეშვეობით (იმპორტული მოწყობილობების დანერგვის შემცირებითა და R&D-ის შიდა სექტორის განვითარების შენელებით). უცხოელი მწარმოებლების მხრიდან კონკურენციის შემცირება უარყოფითად აისახება ნებისმიერი ქვეყნის ადგილობრივი წარმოების ეფექტიანობაზე, შეამცირებს მის სტიმულებს ინოვაციური საქმიანობებისა და შრომის მწარმოებლურობის ამაღლებისადმი.

1970-იანი წლების ბოლოდან დაწყებულმა საერთაშორისო ვაჭრობის ლიბერალიზაციამ გამოიწვია მასშტაბური დეინდუსტრიალიზაცია განვითარებულ ქვეყნებში, მისი ფარგლებიდან წარმოების გატანის გამო. შედეგად შემცირდა ეკონომიკური ზრდის ტემპები, რადგანაც გაძლიერდა შემოსავლებში უთანაბრობა და შემცირდა საექსპორტო პოტენციალი. რადგანაც მსოფლიო ბაზრებზე საქონელზე საგარეო მოთხოვნა არსებითადაა დამოკიდებული მოსახლეობის რიცხოვნობის ზრდის ტემპებზე, განვითარებულ ქვეყნებში ამ უკანასკნელის შემცირება იწვევს იმპორტზე მოთხოვნის შემცირებას, რამაც განაპირობებს საერთაშორისო ვაჭრობის ზრდის ტემპებისა და მოსახლეობის ერთ სულზე რეალური მშპ-ის შემცირება.

გარდა ზემოთქმულისა, ხანგრძლივი სტაგნაციის ცალკე ფაქტორად გამოიყოფა მაღალი სახელმწიფო ვალის დაგროვება. განვითარებული ქვეყნების სახელმწიფო ვალი საშუალოდ 2007-2018 წლებს შორის პერიოდში მშპ-ის 72%-დან 129%-მდე გაიზარდა. ვალის ზრდა გულისხმობს დანახარჯების ზრდას მის მომსახურებაზე. ცალკე უნდა აღინიშნოს აგრეთვე ვალის მდგრადობის პრობლემა და ვალის ზრდის რისკი საპროცენტო განაკვეთების ზრდის შემთხვევაში. თუმცა, სახელმწიფო ვალის მოცულობის შეზღუდვა განაპირობებს სახელმწიფო დანახარჯების შემცირებას განათლებაზე, ჯანდაცვასა და ინფრასტრუქტურის განვითარებაზე, რაც ხელს შეუშლის შრომის მწარმოებლურობის ზრდას. მკვლევარები ასევე აღნიშნავენ, რომ სახელმწიფო ვალის პერმანენტული ზრდა თანდაყოლილია განუსაზღვრელობის ზრდითა და საინვესტიციო კლიმატის

გაუარესებით (12. გვ. 705-539), რაც ასევე ნეგატიურ გავლენას ახდენს ეკონომიკურ ზრდაზე.

გრძელვადიანი სტაგნაციის არსებით ფაქტორად გვევლინება ფაქტორთა ერთობლივი მწარმოებლურობის შეფერხებასთან მჭიდროდ დაკავშირებული „შემოქმედებითი ნგრევის“ მექანიზმის რღვევა. განვითარებული ქვეყნების ცენტრალური ბანკების უკიდურესად რბილი მონეტარული პოლიტიკა, სასესხო საშუალებების ნილის შემცირების (დელევერეჟინგი) გახანგრძლივებული პერიოდი ამუხრუჭებს პოსტკრიზისული აღდგენის ტემპებს, ვინაიდან ის უზრუნველყოფს არაეფექტიანი კომპანიებისა და ბანკების მხარდაჭერას. არაეფექტიანი ფირმები რჩებიან ბაზარზე, რაც უარყოფითად ზემოქმედებს ფაქტორთა ერთობლივ მწარმოებლურობაზე. ზრდის შუამპეტერიანული მოდელების ფარგლებში ინოვაციების არარსებობა, რომელიც უკავშირდება პრინციპულად ახალი საქონლისა და ტექნოლოგიების შექმნას, შემოქმედებითი ნგრევის პროცესის ხელოვნური შეფერხების პირობებში იწვევს ეკონომიკური ზრდის ტემპების დაცემას).

ამრიგად, მიუხედავად აშშ-ის და ევროზონის ქვეყნების ბოლო წლების მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების დინამიკისა, რომელიც, ერთი შეხედვით, ეკონომიკური აქტივობის ზრდასა და პოზიტიური ტრენდების არსებობაზე მიანიშნებს, მსოფლიოს წამყვანი ეკონომიკების პოსტკრიზისული აღდგენის გაჭიანურებული ეპიზოდის დასრულებასა და ხანგრძლივი სტაგნაციის სცენარის რეალიზაციის რისკების მინიმიზაციაზე მსჯელობა ძალზე ნაადრევია. თუ მხედველობაში მივიღებთ განვითარებული ქვეყნების სუვერენული და მთლიანი ვალის დინამიკას ბოლო ათი წლის განმავლობაში, ცხადი ხდება, რომ ამ ქვეყნებისათვის პერსპექტივაში გრძელვადიანი სტაგნაციის მყარი საფუძველი არსებობს.

ლიტერატურა

- 1 Barro R., Lee J.W. A New data set of educational attainment in the world, 1950—2010. *Journal of Development Economics*, Vol. 104, 2013.
- 2 Chen P-, Karabarbounis L., Neiman B. The Global rise of corporate saving. *Journal of Monetary Economics*, Vol. 89, 2017.
- 3 Eggertsson G. B., Lancastre M., Summers L. H. Aging, output per capita and secular stagnation. NBER Working Paper, No. 24902, 2018.
- 4 Eggertsson G.B., Mehrotra N.R. A Model of secular stagnation: theory and quantitative evaluation. NBER Working Paper, No. 23093. 2017.
- 5 Gordon R. Secular stagnation: A supply-side view. *American Economic Review*, Vol. 105, No. 5, 2015.
- 6 Jones C., Romer P. The new Kaldor facts: Ideas, institutions, population, and human capital. *American Economic Journal*, Vol. 2, No. 1, 2010.
- 7 Solow R. A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, No. 1, 1956.
- 8 Storm S. The new normal: Demand, secular stagnation, and the vanishing middle class. *International Journal of Political Economy*, Vol. 46, No. 4, 2018.
- 9 Summers L. Us economic prospects: secular stagnation, hysteresis, and the zero lower bound. *Business Economics*, Vol. 49, No. 2, 2014.
- 10 Temin P. The vanishing middle class: the growth of a dual economy. Cambridge, MA: MIT Press, 2017.
- 11 Weil D. N. The economics of population aging. In: M. R. Rosenzweig, O. Stark (eds.). *Handbook of population and family economics*. New York: Elsevier, 1997.
- 12 Woo J., Kumar M. S. Public debt and growth. *Economica*, Vol. 82, No. 328, 2015.

THE RISKS OF THE NEXT GREAT DEPRESSION AND KEY FACTORS OF LONG-TERM STAGNATION

Chikobava Malkhaz

PhD in Economics

Associate professor of

department of macroeconomics

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Summary

Abstract: The article analyzes the key factors of long-term stagnation. In the scientific literature, studies of long-term economic stagnation have appeared for the first time since the Great Depression of 1929-1933. The innovation in this regard belongs to American Keynesian trend economist Alvin Hansen. In the 1990s the scientific community has returned to discussing long-term stagnation, observing a significant slowdown in economic growth in Japan. In the past decade, the low rate of post-crisis recovery in developed countries has again sparked an active discussion about the possibility and factors of long-term stagnation and rethinking the growth prospects of the global economy.

The main characteristic of prolonged stagnation is a slowdown in economic growth. In the past decade, the low rate of post-crisis recovery in developed countries has again sparked an active discussion about the possibility and factors of long-term stagnation and rethinking the growth prospects of the global economy.

If we pay attention to the dynamics of the sovereign and total debt of developed countries over the past ten years, it becomes obvious that there is a solid basis for long-term stagnation in the future of these countries.

Key words: *Economic stagnation, Depression, Slowing economic growth, Stagnation factors, Potential output, Demographic factors, Excess savings, State debt.*